

REGIONÁLNE ASPEKTY SOCIÁLNEHO VYLÚČENIA V PODMIENKACH SR[#]

REGIONAL ASPECTS OF SOCIAL EXCLUSION IN THE SLOVAK REPUBLIC

ERIKA NEUBAUEROVÁ

doc. Ing. Erika Neubauerová, PhD., Katedra financií, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave,
+421/2/67291288, erika.neubauerova@euba.sk

MICHAELA TOMČIKOVÁ

Ing. Michaela Tomčíková, Katedra financií, Národohospodárska fakulta, Ekonomická univerzita v Bratislave,
+421918051806, michaela.tomcikova8@gmail.com

Abstract

Basically, in the developed economies, there are four key types of economic entities: households, enterprises, government and non-profit institutions serving households (ESA 2010). There is an extensive network of relationships between these entities, and their more detailed description depends on the selected criterion of analysis. Following the focus of research, the paper discusses the social situation of households in the slovak regions, in relation to evolution of government's expenditure on social protection. The poverty and social exclusion might affect significantly the height of public expenditure, and vice versa. The question is, if the effect is the same in the country and at the regional level.

Key words: *Regionálne aspekty. Chudoba. Sociálna exklúzia. Pracovná intenzita. Slovensko.*

1. Úvod

Chudoba a sociálne vylúčenie predstavujú jeden z najväčších problémov súčasnosti. Odhliadnuc od priameho vplyvu na rozpočtové zdroje či tlaku na vládne výdavkové programy, má tento fenomén súčasnosti dopad aj na ďalšie subjekty v ekonomike (domácnosti, firmy, neziskový sektor), resp. na efektívnosť vzťahov medzi nimi. Aj to je jeden z dôvodov, prečo má boj s chudobou a sociálnym vylúčením svoje miesto vo verejnej politike všetkých členských štátov Európskej únie. Stratégia známa ako *Európa 2020* bola vypracovaná na základe analýz predchádzajúceho vývoja, identifikovania problémov a nových potrieb, ktoré má EÚ za úlohu riešiť v súčasnosti a v najbližšom období. Jedným z jej hlavných cieľov (popri znižovaní miery nezamestnanosti, podpore investícií do výskumu a vývoja, zvýšení podielu obnoviteľných zdrojov energie a pod.) je redukovanie počtu Európanov žijúcich v riziku chudoby a sociálneho vylúčenia o minimálne 20 miliónov. Vychádzajúc z klasifikácie verejných výdavkov COFOG, tvoria výdavky na sociálne zabezpečenie v súčasnosti (rok 2015) v rámci EÚ 28 najväčšiu časť verejných výdavkov, na úrovni 19,2 % HDP. Na Slovensku tvoria výdavky na sociálne zabezpečenie 15 % HDP. Oproti roku 2005 to predstavuje nárast o 0,5 p.b. [2]

2. Agregovaný indikátor chudoby a sociálnej exklúzie

Z dôvodu uskutočňovania porovnávacích analýz bol v podmienkach Európskej únie na meranie cieľa v oblasti sociálnej inklúzie stanovený **agregovaný indikátor chudoby alebo sociálneho vylúčenia**. Jeho výpočet pozostáva z troch čiastkových indikátorov, ktorými sú:

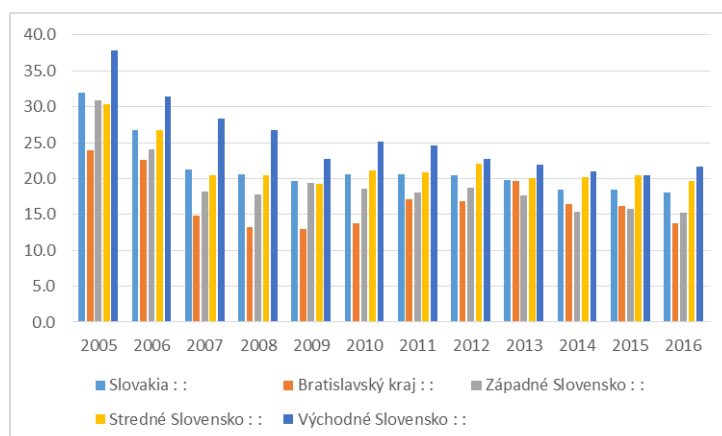
[#] „Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-15-0322.“ Názov projektu: „Konkurencieschopnosť, ekonomický rast a prežitie firiem“

indikátor finančnej chudoby (miera rizika chudoby), indikátor materiálnej deprivácie a indikátor počtu domácností s veľmi nízkou pracovnou intenzitou (miera pracovnej intenzity). Predmetné dáta sú zhromažďované štatistikou EU-SILC¹. [1]

2.1 Miera rizika chudoby

Byť ohrozený chudobou znamená žiť v domácnosti s vyrovnaným čistým disponibilným príjmom pod 60 % národného mediánu. Vyrovnaný príjem sa dosiahne použitím OECD vyrovnávacej škály, ktorá priradí váhu 1 prvému dospelému, váhu 0,5 každému ďalšiemu jedincovi nad 14 rokov a váhu 0,3 jedincovi pod 14 rokov. Výsledok sa dosiahne podielom celkového príjmu domácnosti určeného na spotrebu/úspory (po odpočítaní daní a ďalších odpočtov) a súčtom individuálnych vyrovnávacích váh. [1] Ako príklad môžeme uviesť dve domácnosti. Domácnosť A má príjem 1500 EUR mesačne, a dvoch dospelých členov, kým domácnosť B má 4 členov (dva dospelí, dve deti pod 14 rokov), a príjem taktiež 1500 EUR. Čistý príjem domácnosti A bude následne rovný 1000 EUR a čistý príjem domácnosti B bude rovný 714,30 EUR. Toto číslo sa interpretuje ako príjem, ktorý možno priradiť každému členovi domácnosti.

V rámci priemeru EÚ Slovensko nevykuká v miere rizika chudoby jeho obyvateľstva. V porovnaní s krajinami V4 sa dlhodobo nachádza na druhom mieste, hneď za Českou republikou, ďalej nasleduje striedavo Poľsko a Maďarsko. Od roku 2005, kedy bolo rizikom chudoby ohrozených 32 % obyvateľstva, tento podiel postupne klesá až na súčasných 18,1 % (2016). [2]

Graf 1 Percento populácie ohrozené rizikom chudoby na Slovensku a v Bratislavskom kraji, na Západnom, Východnom a Strednom Slovensku (roky 2005-2016)

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Eurostat

Pri pohľade na jednotlivé časti Slovenska (z hľadiska regiónov NUTS 2), však možno pozorovať alarmujúce rozdiely, ktoré pretrvávajú aj pri celkovom poklese hodnoty miery rizika chudoby. Dlhodobo najviac ľudí ohrozených chudobou žije na Východnom Slovensku, nasleduje Stredné Slovensko, Západné Slovensko a Bratislavský kraj. V súčasnosti to predstavuje hodnotu 21,7% obyvateľstva na Východnom Slovensku, 19,7 % obyvateľstva na Strednom Slovensku, 15,3 % na Západnom Slovensku a 13,8 % obyvateľstva Bratislavského kraja.

2.2 Indikátor materiálnej deprivácie

Mieru materiálnej deprivácie možno interpretovať ako neschopnosť dovoliť si niektoré z položiek, ktoré sú považované za nevyhnutné k dosiahnutiu adekvátnej úrovne života.

¹ European Union Statistics on Income and Living Conditions

Indikátor rozlišuje medzi tými, ktorí si tieto statky/služby nemôžu dovoliť, a medzi tými, ktorí ich nechcú.

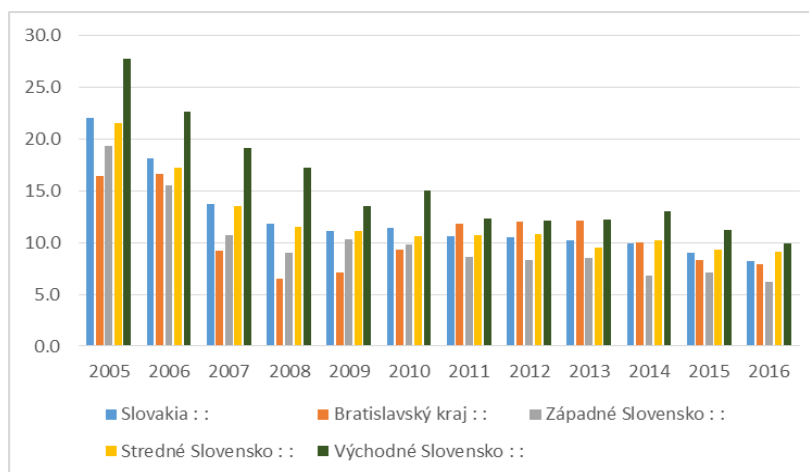
Prvým stupňom je **miera materiálnej deprivácie** ako percento populácie, ktoré si nemôže dovoliť minimálne tri z nasledujúcich deviatich položiek: 1. Zaplatiť nájom, hypotéku, účty za služby; 2. Udržiavať adekvátne teplo v dome; 3. Čeliť nepredvídateľným výdavkom; 4. Jeť mäso alebo proteíny pravidelne; 5. Ísť na dovolenku; 6. Televíziu; 7. Práčku; 8. Auto; 9. Telefón.

Miera ťažkej materiálnej deprivácie je vyjadrená tým percentom populácie, ktoré si nemôže dovoliť aspoň štyri zo spomínaných deviatich položiek.

Najvyšším stupňom je **pretrvávajúca miera materiálnej deprivácie**, vyjadrená časťou populácie neschopnou dovoliť si tri (materiálna deprivácia) alebo štyri (ťažká materiálna deprivácia) z deviatich položiek, a to v rámci sledovaného obdobia a zároveň za obdobie minimálne dvoch z predchádzajúcich troch rokov. [3]

Súhrnne sa percento domácností ťažko materiálne deprivovaných na Slovensku od roku 2005 znížilo z úrovne 22,1 % na úroveň 8,2 % v roku 2016, čo je skutočne pozitívne. Priblížili sme sa tým síce k priemeru krajín EÚ, avšak v rámci Vyšehradskej štvorky sme v poradí na treťom mieste. Horšie je na tom Maďarsko, ktoré vykazuje kolísavý vývoj tohto ukazovateľa a v súčasnosti je na úrovni 16,2 % Najlepšie je na tom Česká republika, kde je ťažko materiálne deprivovaných domácností 4,8 %. [2]

Badateľné rozdiely možno pozorovať pri pohľade na situáciu v jednotlivých regiónoch (NUTS2). Aj v tomto prípade je najviac materiálne deprivovaných domácností na Východnom Slovensku 9,9 %, nasleduje Stredné Slovensko 9,1 % (2016). Najlepšie na tom od roku 2005 boli striedavo domácnosti Západného Slovenska a Bratislavského kraja, pričom v súčasnosti je to Západné Slovensko so 6,9 % domácností.

Graf 2 Miera ťažkej materiálnej deprivácie na Slovensku a v Bratislavskom kraji, na Západnom, Východnom a Strednom Slovensku (za roky 2005-2016)

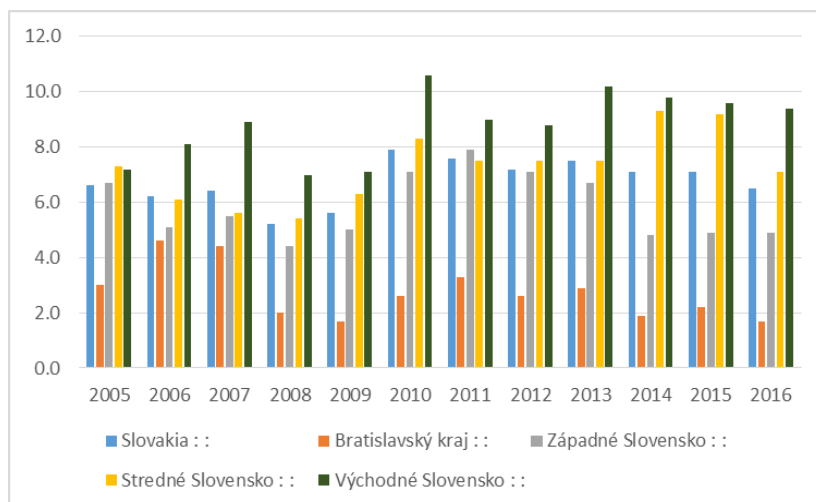
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Eurostat

2.3 Indikátor nízkej pracovnej intenzity

Tretím indikátorom je **indikátor nízkej pracovnej intenzity**. Vyjadruje sa ako počet mesiacov, v ktorých všetci členovia domácnosti (v produktívnom veku) pracovali počas referenčného obdobia, vyjadrený v ekvivalentoch plného úväzku. To je podelené celkovým počtom mesiacov, v ktorých mohli pracovať počas referenčného obdobia. Ak je podiel menší ako 0,20, domácnosť je považovaná za domácnosť s nízkou pracovnou intenzitou. [1] V rámci vykazovania EÚ sa obvykle uvádza tento ukazovateľ ako počet ľudí vo veku 0-59

žijúcich v domácnostiach, kde dospelí pracujú 20% alebo menej z ich celkového potenciálu, a to za posledný rok. Slovensko má 6,5 % takýchto ľudí (rok 2016), pričom v porovnaní s rokom 2005 nenastala výrazná zmena k lepšiemu/horšiemu. Priemer EÚ je 10,4 % domácností, a v rámci krajín V4 sme na druhom mieste, najhoršie je na tom Maďarsko. [2]

Pozoruhodné rozdiely možno badať pri pohľade na regióny Slovenska (NUTS2), kde najväčší rozdiel je medzi Východným Slovenskom (9,4%) a Bratislavským krajom (1,7%). V porovnaní s rokom 2005 možno taktiež pozorovať prehĺbenie týchto rozdielov.

Graf 3 Percento populácie Slovenska s nízkou pracovnou intenzitou na Slovensku a v Bratislavskom kraji, na Západnom, Východnom a Strednom Slovensku (roky 2005-2016)
Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Eurostat

3. Chudoba vo vzťahu k spotrebe, disponibilnému dôchodku a vnímaniu bohatstva domácností

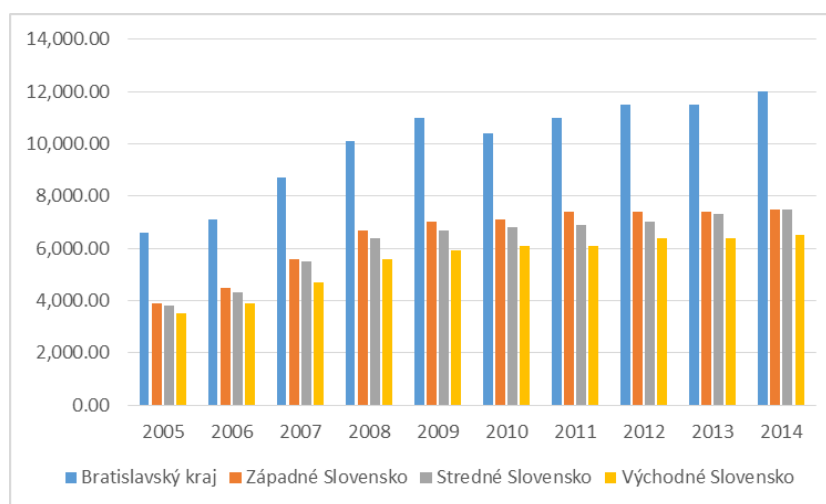
Trojica autorov B. Heady, P. Krause a G.G. Wagner ponúkla pohľad na dva prepojené problémy, a to ako merať finančnú chudobu a ako merať psychologické a subjektívne následky chudoby. Merania chudoby v Austrálii, Nemecku a západných krajinách sú zvyčajne založené iba na nízkom príjme. To však nie je koncepčne v poriadku. Byť chudobným znamená mať nízky materiálny štandard života, a to nedobrovoľne. Vyčísľovanie chudoby by malo brať do úvahy však tiež spotrebu a bohatstvo domácností. Napríklad, ak má domácnosť spotrebu adekvátnu, povedzme na úrovni priemernej spotreby domácností v krajine, nemala by byť klasifikovaná ako chudobná len z titulu dočasnej straty/zníženia dôchodku. Podobne je to v prípade bohatstva – ak domácnosť disponuje bohatstvom, ktoré vie v prípade potreby premeniť na likvidnejšiu formu aktív a financovať z nich výpadok/zníženie dôchodku (a tým udržiavať adekvátnu úroveň spotreby), nemala by byť klasifikovaná ako chudobná. [4] Uvedené nás vedie ku konštatovaniu, že relevantné výsledky analýzy možno dosiahnuť len zohľadnením aj vyššie uvedených prístupov. Na meranie bohatstva je možné použiť viacero indikátorov:

- Čistý upravený disponibilný príjem domácností (household net adjusted disposable income) – pridaním ku hrubému príjmu.
- Finančná spotreba domácností (household final consumption) – práve tento indikátor hovorí o bezprostrednej spotrebe domácností a o ich dosiahnutých a realizovaných materiálnych podmienkach. Pokrýva všetky platby vykonané rezidentskou domácnosťou kvôli naplneniu jej potrieb.²

² Nevýhodou je, že nemusí odrážať dlhodobé možnosti dosiahnutia blahobytu.

- Merania nerovnosti a chudoby prostredníctvom Giniho koeficientu alebo koeficientov ukazujúcich podiel populácie, ktorá spadá pod určitú úroveň príjmu.
- Čisté finančné bohatstvo domácností (household net financial wealth) – zahŕňa množstvo aktív (zlato, meny a depozity, podiely, zabezpečenia, pôžičky, poisťné technické rezervy a iné účty vlastnené alebo platené domácnosťami) v čistom ku ich finančným pasívam.³
- Subjektívne hodnotenie materiálneho blahobytu (subjective evaluation of material well-being) – je založený na EU-SILC⁴ a odráža podiel populácie, ktorá prehlasuje, že majú veľké ťažkosti/ťažkosti pri napĺňaní ich konečných potrieb.

Podľa tohto prístupu teda nemožno zakladať merania chudoby a sociálnej exklúzie iba na tradičných spôsoboch odsúhlasených Európskou radou, potrebné je zamerať sa aj na konečnú spotrebu domácností. Vzhľadom na obmedzenú vypovedaciu hodnotu niektorých z uvedených ukazovateľov podporíme našu predchádzajúcu analýzu údajmi o disponibilnom príjme a konečnej spotrebe domácností v regiónoch Slovenska. Slovenské domácnosti generujú spotrebu na úrovni 53,6% HDP (2016), čo je v porovnaní s ostatnými krajinami V4, druhá najvyššia spotreba po Poľsku. Poradie medzi krajinami V4 sa od roku 2005 do roku 2016 výrazne nezmenilo.

Graf 4 Disponibilný príjem domácností v regiónoch SR (EUR/obyv.) v rokoch 2005 – 2014.

Zdroj: Vlastné spracovanie podľa Eurostat

Situácia v regiónoch Slovenska je však iná, a to môžeme demonštrovať na stave disponibilného dôchodku domácností. Od roku 2005 disponibilný príjem domácností narastá, avšak disparity medzi regiónmi pretrvávajú. Aj v tomto prípade pozorujeme rozdiely najmä medzi Východným Slovenskom a Bratislavským krajom. Čo sa týka výšky disponibilného dôchodku domácností, rozdiely sú najmä medzi Západným, Východným a Stredným Slovenskom minimálne, zatiaľ čo Bratislavský kraj prehlbuje túto nerovnosť vo vzťahu ku každému z nich.

Predchádzajúce údaje nám indikujú čiastkový záver, že pri skúmaní a hodnotení situácie chudoby a sociálneho vylúčenia na Slovensku má význam brať do úvahy regionálne špecifiká prejavov sociálneho vylúčenia. Kým vo väčšine prípadov indikátorov chudoby, sociálnej exklúzie sa situácia v porovnaní s rokom 2005 došlo k zlepšeniu situácie, na úrovni jednotlivých regiónov disparity pretrvávajú, v niektorých prípadoch došlo k prehĺbeniu.

³ Obmedzením je, že ukazovateľ nezahŕňa nefinančné aktíva, ako napríklad pozemky a obydlia, pretože sa predpokladá, že až 67 % populácie je vlastníkom svojich domovov, avšak porovnateľné údaje o týchto číslach sú momentálne dostupné iba pre malé množstvo krajín.

⁴ EU-SILC – European Union Statistics on Income and Living Conditions

Na regionálnej úrovni možno skúmať aj behaviorálny aspekt zdanenia – t. j. správania sa daňového subjektu. Inými slovami, akú výšku daňového zaťaženia je daňovník ochotný znášať, kým sa u neho neprejaví substitučný efekt, ktorého prejavom môže byť aj stratená motivácia k práci [5] a následne opätovne vnikajúce riziko sociálneho vylúčenia, opäť však s dôrazom na rozdiely v rámci regiónov.

Záver

Európska rada posudzuje mieru chudoby a sociálneho vylúčenia v rámci Spoločenstva na základe indikátora finančnej chudoby (miera rizika chudoby), indikátora materiálnej deprivácie a indikátora počtu domácností s veľmi nízkou pracovnou intezitou. Existujú však prístupy, podľa ktorých je potrebné zamerať sa aj na konečnú spotrebu domácností. Okrem rozšírenia tradičného pohľadu na stav chudoby a sociálnej exklúzie na Slovensku o tento prístup, zamerali sme sa na súčasný stav chudoby na Slovensku v rámci regiónu Vyšehradskej štvorky a tiež v jednotlivých regiónoch Slovenska – v Bratislavskom kraji, na Západnom, Východnom a Strednom Slovensku. Analýza chudoby a sociálnej exklúzie ako aj stavu disponibilného dôchodku domácností v regiónoch nomenklatúry NUTS2 preukázala, že napriek tomu, že Slovensko ako celok nevykazuje výnimočne negatívne hodnoty jednotlivých ukazovateľov, v rámci regiónov pretrvávajú významné rozdiely a ukazuje sa trend zaostávania Východného Slovenska za ostatnými regiónmi. Z uvedeného konštatujeme, že v prípade Slovenska je nepostačujúce vyvodzovať závery na základe ukazovateľov zohľadňujúcich jednotlivé veličiny pre krajinu ako celok, ale je obzvlášť potrebné analyzovať stav chudoby a sociálneho vylúčenia na úrovni regiónov.

Vzhľadom na to, že vládne výdavky na sociálne zabezpečenie tvoria najväčšiu časť verejných výdavkov Slovenska v pomere ku HDP a majú tendenciu rásť, je otázkou, ako ich adresovať spôsobom, ktorý by pomohol zmierniť aj spomenuté regionálne rozdiely medzi mierou chudoby a sociálnej exklúzie.

Literatúra

- [1] Goedemé, T. (19. August 2011). How much Confidence can we have in EU-SILC? Complex Sample Designs and the Standard Error of the Europe 2020 Poverty Indicators. doi: 10.1007/s11205-011-9918-2
- [2] Eurostat. Dostupné na Internet: <http://ec.europa.eu/eurostat/en/data/database>
- [3] Eurostat. *Glossary: Material deprivation*. Dostupné na Internet: [ec.europa.eu: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Material_deprivation](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Material_deprivation)
- [4] Heady, B., Krause, P., Wagner, G. G.: Poverty redefined as low consumption and low wealth, not just low income: psychological consequences in Australia and Germany. *Joint OECD-University of Maryland Conference, "Measuring Poverty, Inequality and Social Exclusion: Lessons from Europe"*. Paris. Cit. March 2009
- [5] Zubaľová, A., Prousková, E.: Tax burden on labour in OECD countries; Zborník vedeckých statí: *NEW CHALLENGES IN PUBLIC FINANCES 2016; COLECTION OF SCIENTIFIC WRITINGS ON TAX POLICY*. Publisher EKONÓM EU, Bratislava 2016; ISBN 978-80-225-4329-3.